

УДК 811.161.2'344.3(09):070(477.87)"18/19"+271.4

ПРО ФОНЕТИКО-ОРФОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВИ ДЕЯКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ УГОРСЬКОЇ РУСІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Чаварга А.П., аспірант кафедри української мови
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті розглядаються фонетико-орфографічні особливості мови періодичних видань, які виходили у Буді та на теренах історичного Закарпаття у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. завдяки зусиллям місцевого греко-католицького духовенства, зокрема «Церковный Вѣстникъ, для Русиновъ Австрийской Державы» (1858 р.), духовно-літературний журнал «Листокъ» (1885–1903 рр.), духовна та повчальна газета для угороруського народу «Наука» (1897–1914 рр.).

Ключові слова: фонетико-орфографічні особливості, літературна мова, історія мови, історичне Закарпаття, періодичні видання, греко-католицьке духовенство.

В статье рассматриваются фонетико-орфографические особенности языка периодических изданий, выходивших в Буда и на территории исторического Закарпатья во второй половине ХІХ – начале ХХ в. благодаря усилиям местного грекокатолического духовенства, в частности «Церковный Вѣстникъ, для Русиновъ Австрийской Державы» (1858 г.), духовно-литературный журнал «Листокъ» (1885–1903 гг.), духовная и поучительная газета для угорорусского народа «Наука» (1897–1914 гг.).

Ключевые слова: фонетико-орфографические особенности, литературный язык, история украинского языка, историческое Закарпатье, периодические издания, грекокатолическое духовенство.

Chavarha A.P. ABOUT THE PHONETIC AND ORTHOGRAPHIC FEATURES OF THE LANGUAGE OF SOME PERIODICALS OF HUNGARIAN RUS OF THE SECOND HALF OF THE XIX – THE EARLY XX CENTURY

This article considers the phonetic and orthographic features of some periodicals, that were published in Buda and on the territory of historical Transcarpathia in the second half of the XIX – the early XX century thanks to the efforts of the local Greek Catholic clergy, in particular «Tserkovnyi Visnyk dlia Rusynov Avstriiskoi Derzhavy» (1858), «Lystok» (1885–1903) and «Nauka» (1897–1914).

Key words: phonetic and orthographic features, literary language, history of the Ukrainian language, historical Transcarpathia, periodicals, Greek Catholic clergy.

Серед низки екстралінгвальних чинників, які мали вплив на розвиток літературної мови на теренах історичного Закарпаття в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., варто виділити тогочасні періодичні видання, зокрема такі, як «Церковная Газета въ пользу Восточно-Каѳолической Церкви, соединенной съ Римскимъ Патріаршескимъ Престоломъ» (1856–1858 рр.), «Церковный Вѣстникъ, для Русиновъ Австрийской Державы» (1858 р.), «Свѣтъ» (1867–1871 рр.), «Новый Свѣтъ» (1871–1872 рр.), «Сова» (1871 р.), «Листокъ» (1885–1903 рр.), «Наука» (1897–1914 рр., 1918 р.) та інші. По-перше, саме на їх сторінках зародилася полеміка щодо літературної мови місцевого українського населення. По-друге, за відсутності підручників редактори тогочасних періодичних видань бралися за унормування літературної мови, так, у «Листку» навіть була рубрика «Уроки изъ грамматики русскаго языка» [Л, 1889], яка, на нашу думку, має дещо спільне з працею К. Сабова «Грамматика письменнаго русскаго языка» (1865 р.). По-третє, редакторами більшості періодичних видань були представники місцевого греко-католицького духовенства, що також свідчить про вплив церкви на становлення та розвиток літературної мови українського населення Закарпаття в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Так, священик І. Раковський редагував та видавав спочатку «Церковную Газету...», а згодом і «Церковный Вѣстникъ, для Русиновъ Австрийской Державы», свя-

щеник В. Гебей редагував часопис «Новый Свѣтъ», священик Є. Фенцик був редактором духовно-літературного журналу «Листокъ», а отець А. Волошин свого часу редагував духовну та повчальну газету для угороруського народу «Наука».

Редакторами часопису «Свѣтъ» спочатку був Ю. Ігнатко, а згодом професори Ужгородської гімназії К. Сабов та В. Кимак [1, с. 81]. Крім того, В. Кимак також редагував сатиричну газету «Сова», у якій відстоював мову церковного обряду та піддавав гострій критиці діяльність єпископа Мукачівської греко-католицької єпархії С. Панковича та його сподвижників.

Мова цих періодичних видань є багатим матеріалом для дослідження, адже про періодику Угорської Русі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. писали Ф. Тіхий, А. Волошин, М. Штець, В. Статеева та інші. Окремо варто виділити праці П. Лісового, В. Габора, А. Животка.

Мета дослідження: простежити спільні та відмінні фонетико-орфографічні особливості таких періодичних видань, як «Церковный Вѣстникъ, для Русиновъ Австрийской Державы» (1858 р.), духовно-літературний журнал «Листокъ» (1885–1903 рр.), духовна та повчальна газета для угороруського народу «Наука» (1897–1914 рр.). Зауважимо, що вони були вибрані таким чином, щоб можна було встановити, чи змінювалася мова друкованих органів протягом певного відрізка часу, саме тому в дослідженні проаналізовано номери «Церковнаго Вѣстника, для Русиновъ Ав-

стрийской Державы», який виходив у 1858 р. та друкувався кирилицею, номери «Листка» за 1889, 1890 та 1895 рр. та «Науки» за 1912 р. Завдяки цьому охоплено доволі значні часові проміжки.

У цих трьох періодичних виданнях фіксуємо такі фонетико-орфографічні особливості:

1. збереження давнього [e] після шиплячих та [j]: черный, человек [ЦВ, 1858, № 1, с. 7], человеческий [ЦВ, 1858, № 1, с. 4], женою [ЦВ, 1858, № 6, с. 68], але Чоркoный [ЦВ, 1858, № 2, с. 15]; чело, шелк, желчь [Л, 1889, № 1, с. 9], чего [Л, 1890, № 1, с. 7], Черногорію [Л, 1890, № 2, с. 24], жену [Л, 1895, № 17, с. 202]. В «Науці» спостерігаємо: челоуѣкъ [Н, 1912, № 1, с. 3], чело [Н, 1912, № 12, с. 12], жена [Н, 1912, № 1, с. 9], але тут же жона [Н, 1912, № 1, с. 8], чорнявымы [Н, 1912, № 1, с. 17], жолчь [Н, 1912, № 1, с. 24], жолудокъ [Н, 1912, № 1, с. 25];

2. збереження давніх [o] та [e] в етимологічних закритих складах: конь, болъ, возъ [ЦВ, 1858, № 1, с. 6], домъ, ночь [ЦВ, 1858, № 2, с. 16]; вечерь [Н, 1912, № 1, с. 8], столъ [Н, 1912, № 1, с. 9], надворь [Н, 1912, № 1, с. 11], мость [Н, 1912, № 1, с. 15], въ печь [Н, 1912, № 1, с. 17], попель [Н, 1912, № 1, с. 19];

3. збереження початкового є: его, емъ [ЦВ, 1858, № 1, с. 1], една [ЦВ, 1858, № 1, с. 4], едно, етъ [ЦВ, 1858, № 1, с. 5], единственнаго [ЦВ, 1858, № 1, с. 6], единакожъ [ЦВ, 1858, № 1, с. 4]; Его [Л, 1890, № 1, с. I], единосущна [Л, 1890, № 1, с. 4], Еленъ [Л, 1890, № 1, с. 5], единоплеменниковъ [Л, 1890, № 2, с. 14]; еднако [Н, 1912, № 1, с. 1], единь, его [Н, 1912, № 1, с. 3], ему [Н, 1912, № 1, с. 3]. Але тут же одинакожъ [ЦВ, 1858, № 1, с. 5], одинъ [ЦВ, 1858, № 4, с. 26], одно [ЦВ, 1858, № 4, с. 32]; однако [Л, 1890, № 1, с. II], одинь-два [Л, 1890, № 2, с. 14]; одинь [Н, 1912, № 12, с. 11]. Таким чином, у відсотковому відношенні «Церковный Вѣстникъ, для Русиновъ Австрийской Державы» містить 70.00% форм з початковим є і 30.00% – з о на початку слова, духовно-літературний журнал «Листокъ» – 66.67% форм з початковим є і 33.33% – з о на початку, а духовна та повчальна газета для угроруського народу «Наука» – 80.00% форм з початковим є і лише 20.00% з початковим о.

4. вживання ѣ: лѣтъ [ЦВ, 1858, № 1, с. 4], хлѣба, тѣла, на свѣтъ, горѣху, въ челоуѣцѣ [ЦВ, 1858, № 2, с. 10], на ѣзицѣ [ЦВ, 1858, № 3, с. 21], о брацѣ, але тут же о брактѣ [ЦВ, 1858, № 3, с. 17], въ дусѣ [ЦВ, 1858, № 3, с. 18], о дѣдѣ, вѣцѣ [ЦВ, 1858, № 6, с. 68]; въ практикѣ [Л, 1889, № 15, с. 178], на языкѣ [Л, 1890, № 1, с. II], въ вѣкъ [Л, 1890, № 1, с. 7], такожъ въ «Листкѣ» [Л, 1890, № 1, с. 8], хлѣбъ, бѣлый [Л, 1889, № 1, с. 9], лѣтъ [Л, 1890, № 1, с. III], дѣло [Л, 1890, № 2, с. 14], критикѣ [Л, 1890, № 2, с. 15], вѣра [Л, 1890, № 4, с. 44], по дорогѣ [Л, 1895, № 16, с. 170], на бумагѣ [Л, 1895, № 16, с. 184], але въ Бозѣ [Л, 1890, № 2, с. 21], сапоги на нозѣ [Л, 1890, № 2, с. 22]; лѣсовъ [Н, 1912, № 1, с. 1], вѣръ [Н, 1912, № 1, с. 2], дѣтей [Н, 1912, № 1, с. 3], тѣлѣ, бесѣда [Н, 1912, № 1, с. 7], въ кожусѣ [Н, 1912, № 1, с. 10], въ трафикѣ [Н, 1912, № 1, с. 16], дѣди, свѣтъ [Н, 1912, № 12, с. 1], хлѣбъ [Н, 1912, № 12, с. 4], въ

«Наукѣ», на языкѣ (тут же языцы) [Н, 1912, № 1, с. 21], у книзѣ [Н, 1912, № 1, с. 22], на торзѣ, тут же по торзѣхъ [Н, 1912, № 1, с. 23], въ молоцѣ [Н, 1912, № 1, с. 25];

5. розрізнення і та и, використання літери v на позначення звуку [и] переважно в запозиченнях з грецької мови: міра (світу) [ЦВ, 1858, № 2, с. 11], миръ (мир, спокій) [ЦВ, 1858, № 4, с. 29]; миръ (спокій), міръ (світ), Владиміръ, біблія [Л, 1889, № 1, с. 9]; сѣнодъ, але тут же Синодомъ [ЦВ, 1858, № 3, с. 29]; миро [Л, 1889, № 1, с. 9], Синодъ [Л, 1889, № 3, с. 33], символа, пресвѣтеръ [Л, 1890, № 1, с. 4];

6. вживання жд на місці давнього *dj: побѣжденными [ЦВ, 1858, № 1, с. 1], надеждой [ЦВ, 1858, № 1, с. 3], утвержденной [ЦВ, 1858, № 1, с. 4], благоужденіи [ЦВ, 1858, № 2, с. 9], перераждаютьъ [ЦВ, 1858, № 2, с. 9], каждое [ЦВ, 1858, № 2, с. 11]; каждому [Л, 1889, № 4, с. 43], рождества [Л, 1890, № 1, с. 5], убѣждены [Л, 1890, № 2, с. 14], сужденіе [Л, 1895, № 15, с. 170], надежда, вражда [Л, 1895, № 16, с. 186]; враждуе [Н, 1912, № 2, с. 3], каждому [Н, 1912, № 1, с. 19], але каждой [Н, 1912, № 12, с. 14], дождь [Н, 1912, № 1, с. 24], угождати [Н, 1912, № 12, с. 5], новорожденного [Н, 1912, № 12, с. 6], дожждався, але виджу [Н, 1912, № 12, с. 11] і вижу [Н, 1912, № 1, с. 23], надѣю [Н, 1912, № 1, с. 1];

7. відсутність приставних приголосних: они [ЦВ, 1858, № 1, с. 2], отдалы [ЦВ, 1858, № 1, с. 3], отчалваніа, острѣйшаго [ЦВ, 1858, № 2, с. 10], отъ, але тут же одъ [ЦВ, 1858, № 2, с. 11], огнѣ [ЦВ, 1858, № 2, с. 12], отмѣнены [ЦВ, 1858, № 2, с. 13]; отѣнокъ [Л, 1889, № 4, с. 43], око – очи (паралельно вживаються глазъ – глаза, ухо – уши [Л, 1889, № 6, с. 66], онъ, она, оно [Л, 1889, № 13–14, с. 154], отвѣчати, отвергъ [Л, 1890, № 1, с. II], открыти [Л, 1890, № 1, с. 8], огонь, огня [Л, 1890, № 2, с. III], овца [Л, 1890, № 2, с. 14]; онъ, отъ [Н, 1912, № 1, с. 3], овцы [Н, 1912, № 1, с. 5], огонь [Н, 1912, № 1, с. 8], подъ оболокомъ [Н, 1912, № 1, с. 9], на улицу [Н, 1912, № 1, с. 10], отворайте [Н, 1912, № 1, с. 11], безъ угля [Н, 1912, № 1, с. 17], относився [Н, 1912, № 1, с. 27], овса [Н, 1912, № 12, с. 32], острѣ [Н, 1912, № 12, с. 7];

8. рефлексі давньоукраїнських сполук -ере-, -еле-: долгъ [ЦВ, 1858, № 1, с. 6], продолженіе [ЦВ, 1858, № 1, с. 1]; недолгое [Л, 1890, № 1, с. II], должно, выполнить, молчали [Л, 1890, № 1, с. 8], вполнѣ [Л, 1890, № 2, с. 15]; толпами [Н, 1912, № 1, с. 9], долгу [Н, 1912, № 1, с. 16], vzdолжъ [Н, 1912, № 1, с. 17], жолчь, долго, долгше [Н, 1912, № 1, с. 24], полного [Н, 1912, № 1, с. 29], але довжень [Н, 1912, № 2, с. 2];

9. відсутність спрощення: вѣстникъ [ЦВ, 1858, № 1, с. 1], сердце [ЦВ, 1858, № 1, с. 2], областномъ [ЦВ, 1858, № 1, с. 6], праздничный [ЦВ, 1858, № 2, с. 9], солнце [ЦВ, 1858, № 2, с. 16], несчастливъ [ЦВ, 1858, № 3, с. 18], пристрастно [ЦВ, 1858, № 4, с. 29]; праздновати [Л, 1890, № 1, с. I], извѣстный [Л, 1890, № 1, с. III], сердце [Л, 1890, № 4, с. 44], постной [Л, 1890, № 2, с. 17], почѣствокали [Л, 1890, № 2, с. 21], счастликое [Л, 1890, № 2, с. 22],

честномъ [Л, 1890, №2, с. 23], *страстнымъ* [Л, 1895, № 16, с. 170], *чествоваан* [Л, 1895, № 16, с. 187]; *постниковъ* [Н, 1912, № 1, с. 5], *'счастливый'* [Н, 1912, № 1, с. 7], *сердцяхъ* [Н, 1912, № 1, с. 8], *празднують, радостну* [Н, 1912, № 1, с. 9], *мѣстнѣ* [Н, 1912, № 12, с. 3], *солнца* [Н, 1912, № 12, с. 5];

10. наявність неповноголосних форм: *глагамн* [ЦВ, 1858, № 2, с. 9], *гладомъ* [ЦВ, 1858, № 5, с. 35], *въ срединѣ* [ЦВ, 1858, № 2, с. 16], *чрезъ, главнаа, уладности* [ЦВ, 1858, № 3, с. 20], але *городъ* [ЦВ, 1858, №3, с. 24]; *брагамн* [Л, 1890, № 1, с. 10], *вражью* [Л, 1890, №2, с. 14], *вражїимъ* [Л, 1895, №18, с. 206], *главное* [Л, 1890, №1, с. 7], *главную* [Л, 1890, № 2, с. 15], *градъ* [Л, 1890, № 1, с. 3], але *молокомъ* [Л, 1890, № 1, с. 6], *со стороны* [Л, 1890, № 2, с. 14], *берегами* [Л, 1890, № 2, с. 19], *въ молодости* [Л, 1890, № 4, с. 44], *въ голокъ* [Л, 1890, № 2, с. 22], також зустрічаємо паралельне вживання *гладокъ, голодки і голодко* [Л, 1890, № 1, с. 11], *гладомъ і тут же голодъ, голодаю* [Л, 1890, № 2, с. 22]. Натомість в «Науці» фіксуємо такі повноголосні форми: *молока* [Н, 1912, №1, с. 1], *голосъ* [Н, 1912, №1, с. 5], *у воротниці* [Н, 1912, №1, с. 6], *черезъ, морозъ* [Н, 1912, № 1, с. 8], *колода* [Н, 1912, № 1, с. 10], *городъ* [Н, 1912, № 1, с. 11], *сторонахъ* [Н, 1912, № 1, с. 12], *берегамъ* [Н, 1912, № 1, с. 13], *коровы* [Н, 1912, № 1, с. 22], *здоровый* [Н, 1912, №1, с. 23], *золота* [Н, 1912, № 12, с. 4], *пороху* [Н, 1912, № 12, с. 5], *ворожу* [Н, 1912, № 12, с. 11], *второкъ, сорокъ, середъ, березу* [Н, 1912, № 12, с. 12], але *предплата* [Н, 1912, № 1, с. 2]. У відсотковому відношенні «Церковный Вѣстникъ, для Русиновъ Австрийской Державы» містить всього 14.29% повноголосних форм і 85.71% неповноголосних, духовно-літературний журнал «Листокъ» – 52.04% повноголосних форм і 47.06% неповноголосних, а духовна та повчальна газета для угороруського народу «Наука» – 94.74% повноголосних форм і лише 5.26% неповноголосних.

11. вживання дієприкметників та дієслів минулого часу на **л, в**: *жбалаз, кохуодилъ* [ЦВ, 1858, № 2, с. 9], *скакалаз, игралаз* [ЦВ, 1858, № 2, с. 10], *изколлаз* [ЦВ, 1858, №3, с. 20], але *замѣнникъ* [ЦВ, 1858, № 1, с. 1], *зблжннкъ* [ЦВ, 1858, № 1, с. 4], *принявкъ* [ЦВ, 1858, № 1, с. 2], *вспоминокъ* [ЦВ, 1858, №2, с. 10]; *защїщаль* [Л, 1890, № 1, с. I], *рѣшилъ, предложиль, пригласаль, читаль* [Л, 1890, № 1, с. II], *толковаль* [Л, 1890, № 1, с. 8], *создалъ, сотворилъ* [Л, 1890, № 4, с. 44]; *прилетѣвъ* [Н, 1912, № 1, с. 1], *ишовъ, заспавъ, видѣвъ, доношовавъ, высвободивъ* [Н, 1912, № 1, с. 3], *учинивъ, ѣмивъ* [Н, 1912, № 1, с. 4], *мавъ, спознавъ* [Н, 1912, № 1, с. 5];

12. позначення м'якості сонорного **[л]** в декотрих словах: *саля* (зал), *польна, лѣнія* [Л, 1890, № 1, с. III], *послѣ, больницу, богадѣльню* [Л, 1890, № 1, с. 4]. У «Науці» навпаки відсутнє позначення м'якості сонорних **[р]** і **[л]** у декотрих словах, переважно запозичених: *фалшивый* [Н, 1912, № 2, с. 2], *затобелованный* [Н, 1912, № 1, с. 10], *ратунку* [Н, 1912, № 1, с. 8], *финландцевъ* [Н, 1912, № 12, с. 4], але *бухгалтерїя* [Н, 1912, № 12, с. 3];

13. використання літери **ѳ** на позначення латинського звуку **[th]** або грецького **[ѳ]**: *кадолическихъ* [ЦВ, 1858, № 2, с. 11], але тут же *католическаго* [ЦВ, 1858, № 3, с. 17], *кадѣдръ* [ЦВ, 1858, № 2, с. 16], *ѳомынной* [ЦВ, 1858, № 3, с. 19]; *орѳографїи, ѳеодоръ, Аванасїй* [Л, 1889, №3, с. 32], *ѳерезїя* [Л, 1889, №4, с. 45], *ѳивейскїй, ѳивайдѣ* [Л, 1890, № 2, с. 15], *на Аѳонѣ* [Л, 1890, № 2, с. 16]; *арїеметика* [Н, 1912, № 12, с. 3], *Виѳлеемска* [Н, 1912, № 1, с. 9];

14. збереження написання **ѣ** та **ѵ** укінці слів: *соѳїтокъ*, отобразомъ, *соѳїтакъ* [ЦВ, 1858, № 1, с. 3], *есть, пѣснь* [ЦВ, 1858, № 2, с. 9], *Унгваръ* [ЦВ, 1858, № 2, с. 13], *Іогнѳъ* [ЦВ, 1858, № 1, с. 5], *бракъ* [ЦВ, 1858, № 3, с. 17]; *Иванъ, Ужгородъ, братъ, одинъ, предметъ* [Л, 1889, №4, с. 43], *отець, рѣчь* [Л, 1889, № 4, с. 44], *Стефанъ Панковичъ, одѣжь, жаль, любовь, естъ* [Л, 1889, № 4, с. 45]; *Унгваръ* [Н, 1912, № 1, с. 1], *подасть, рядъ, Филлировъ* [Н, 1912, № 1, с. 2], *Богъ* [Н, 1912, № 1, с. 5], *радость* [Н, 1912, № 1, с. 9], *Будапештъ* [Н, 1912, № 1, с. 11];

15. використання літер **ѣ** та **ѵ** для позначення на письмі роздільної вимови звуків: *нзхлн, нлн, обхлмъ* [ЦВ, 1858, № 1, с. 3]; *съ пьяницами* [Л, 1889, № 3, с. 33], *съѣдень, съѣли* [Л, 1890, № 1, с. III], *въедно* [Л, 1890, № 1, с. 6]; *въедно* [Н, 1912, № 12, с. 3], *съѣсное* [Н, 1912, № 12, с. 14], *напьеса* [Н, 1912, № 12, с. 15], натомість в декотрих словах відсутнє графічне позначення роздільної вимови звуків, наприклад, *розвязати* [Н, 1912, № 12, с. 5], *не памятавъ, пятницу* [Н, 1912, № 12, с. 11], *вотся, мясо* [Н, 1912, № 12, с. 14].

Отже, мова газети «Наука», яка виходила на теренах історичного Закарпаття наприкінці XIX – на початку XX ст., на відміну від мови вказаних газет та журналів другої половини XIX ст., зокрема «Церковнаго Вѣстника, для Русиновъ Австрийской Державы» та «Листка», зазнала певної демократизації, що, відповідно, проявлялося у поступовому переході від канонічних книжних форм до форм живорозмовних. Якщо у «Церковному Вѣстнику, для Русиновъ Австрийской Державы» (1858 р.) та духовно-літературному журналі «Листокъ» (1885–1903 рр.) намагалися дотримуватися норм так званого «общерусскаго языка», то вже редактори духовної та повчальної газети для угороруського народу «Наука» (1897–1914 рр.) послідовно орієнтувалися на живу розмовну мову. Зауважимо, що мова «Науки» хоча і не була досконалою, в ній ще є багато «традиційних» рис, але на відміну від мови двох попередніх видань, вона могла бути зрозуміла майже кожному закарпатцеві. Так, на прикладі цих періодичних видань ми можемо чітко окреслити дві паралелі розвитку літературної мови українців Закарпаття другої половини XIX – початку XX ст.: перша – з урахуванням рис живої розмовної мови, і друга – домінантна, що полягала у дотриманні існуючої літературної традиції та орієнтації на «великорущину», що по суті спричинило появу такого мовного покруча, як язичіє.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в описі морфологічних особливостей мови вказаних періодичних видань, що виходили на теренах історичного Закарпаття у другій половині XIX – на початку XX ст.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі / Переклад з чеської та післямова Л. Белея, М. Сюська. Ужгород, 1996. 226 с.

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ЦВ – Церковный Вѣстникъ, для Русиновъ Австрійской Державы / Отвѣтственный Редакторъ: Іоаннь Раковскій, Епархіи Мукачевской Священникъ. Будинь: Типографія и. ц. Оуниверситета Пештянскаго, 1858.

Л – 1) Листокъ. Духовно-литературный журналъ / Отвѣтственный Редакторъ: Евгений Фенцикъ. Унгарь: Книгопечатня Іосифа Фейшиша ст. въ Унгарѣ, 1889. Годъ V.

2) Листокъ. Духовно-литературный журналъ / Отвѣтственный Редакторъ: Евгений Фенцикъ. Унгарь: Книгопечатня «КЕЛЕТЪ» въ Унгарѣ, 1890. Годъ VI.

3) Листокъ. Духовно-литературный журналъ / Отвѣтственный Редакторъ: Евгений Фенцикъ. Унгарь: Книгопечатня Варѣ. Іегера въ Унгарѣ, 1895. Годъ XI.

Н – Наука. Духовна и поучительна газета для угро-руського народа. Унгарь, 1912. Годъ изданія XVI.